

ISTINITO JUTRO MATIĆEVE JESENI

draško ređep

BELI MRAK ZIDA

Dovodeći sivu jasnoću stvari i bića ne prekidno u pitanje, Matić je, tobože nonšalantno i prezriivo, dovodio pod sumnju, u mnogobrojnim trenucima vlastite biografije, i svoju literaturu, svoju pesmu. *Zar će moja žed za apsolutnim biti manja, jer sve do sada svedoči protiv nje?... Zar ceo moj život nije tamo gde još nisam, tamo gde možda nikad neću biti?* To su, takođe, pitanja koja je, među tolikima, Matić obnavljao sa strašcu, živ ili mrtav svejedno, kako je napominjao u jednoj od najnovijih pesama. *Bitka oko zida*, po Matiću, možda je jedna od većih mogućnosti žestokog dijaloga koji protiče, čitav život, u otporu, u određivanju. Žuti zid, toliko decenija, bio je znak velike oporbe, simbol očaja malenih nam gradova, ograničenja svake vrste koja su Matića užasavala. *Već slutim izaz tog žutog zida neki drugi žuti zid koji grebem noktima, čujem krik, i bežim. Zid osnovne škole, zid austrijske stražare na ušcu Save u Dunav, žuti zid detinjstva, ali i bežanije, načelstva, ali i odlaska, za Matića je — kako su godine proticale — sve više i doslednije postajao signifikant statike, neumoljivosti prizemnosti, snage banalnosti. Nema kraja tom žutom zidu što me preseca na dvoje, da ne znam nikad da li to zatvoren u njemu kao u nekoj kuli neprekidno lutam, zatvoren zajedno sa svim pitanjima i svim neodgovorima, ili spolja lutam oko njega bez kraja i konca, nikako da nađem vrata, ili bar neku pukotinu, ništa, samo zid zatvoren u krug sa svim pitanjima i svim neodgovorima, a izvan njega samo pusti vidik u kojem nestaju ako pružim ruke, i svaki put, svaki korak koji učinim. Totalitet poimanja te velike neizvesnosti čovekovih granica, njegovih skučenih vidika, Matiću je, kao ono ne gda Kantu, postajao vidljiviji, (ne)opravdaniji upravo u sudaru s tom konačnošću, s tim hijatusom, s tom nirvanom. I stoga Matić pita umesto sebe, unekoliko i posle sebe: *Zašto me trgne taj neki žuti zid, i neka granica, i neka neutešnost, koji me nikad, ni u jednom poletu, ni u jednoj naivnosti, ni u jednom nehaju, nisu zaboravili da opomenu: sve će se svršiti, ta ogromna svećenost bez tebe, ti ćeš ostati kraj tog žutog zida, i sutra, i do kraja, s tom granicom na celu, s tim neutešnim pogledom na povorce koje hrle ka nekom uzavrelom vašarištu.* Mnogo kasnije, na prizrenskim ulicama, onda kada je pokušao, i on, da nadje neke uspomene, Matić je s varijacijama na temu zida, na temu neba iznad naših glava, koje je visoko otvorilo svoje paskalovske prostore, zapravo pronalazio i saznanje o nesaglasnosti, o (s)lomu idilične nekadašnje ravnoteže. U pesmi *Zapisano oktobra ovog u restoranu kraj Dečana*, datiranoj bezmalo pre četvrt stoljeća, najdenom se nigrina,*

reč koju je Božidar Timotijević napomnio, baš u vezi s *fluorescentnim* Matićem, u pesmi *Rakovica*, pojavila kao sinonim za *blagu liniju vesti, za boju blagovesti*. I — iza svega, ali i iza lepotanski utiskanih svetlosti drevnih zadužbinskih zdanja, — ponovo je, ali sad kao prvi put, *beli mrok zida*, sa svojim stravičnim utiskom o nestajanju, o smrti, o ništavlju, sugerisao ne samo boju neke stene, do koje je, uostalom, Matiću u toliko navrata bilo stalo, već je u difuznoj rasveti *razroke večnosti* (koja nam (ne) predstoji), ukazao na nepomirljivost svetova, na mnogobrojnost dojmova. Za Matića, u ovom drevnom, dečanskom, pećkom prostoru, zev istorijske praznine odzvanja veoma glasno i neopoziv, a njegovo svedočanstvo da je i on, sa svojim načinom, odavde, u vlastitim očima, poneo neke fragmente fragmenata jednog sveta, neke krhotine, neke ranjave delove fresaka, ali i života, svakako ima rang jedne od presudnih njegovih, i naših, istine. Poznato je da su, da smo unekoliko i korene našeg nadrealizma i u tko bili tražili na tragu ovih davnih ratnih dečačkih Matićevih i Rastkovićih stopa. I zabeleženo je, tim povodom, da je i sám Matić, čuvajući pregršt starih fotografija iz kruga zbegova i snega, visokih litic i umornih ljudi i životinja, s maršrute povlačenja kroz Albaniju, podsticao ta i takva razmišljanja. Voleo je, zna se, da ističe zajednički treptaj svih tih razrogaćenih očiju dečaka i mladića koji su, prvi put, ugledali more u San Đovani di Medua, ali koji su se, takođe prvi put, suočili s disharmonijom, sa smrću, s beskončnošću raskaljenog i krividavog druma latalaštva.

Naravno, na izložbi slika Bože Prodanovića, koji je bio, sme se zabeležiti, jedan od Matićevih slikara, na izložbi u beogradskoj Masarikovoj ulici, taj *beli mrok zida*, međutim, odjednom je, uočen na fasadama kuća u Pobrdu i na motivima iz Strumice, kao ono negde iz Peći, sugerisao, poput snažnog fara, u dopadljivoj plavoj rasveti tih đoranskih i zemunskih platana, to karakteristično osipanje, taj enformel, taj glavurtičevski užvik: *Osipate se, Vaša visosti*, i taj je dojam bio toliko intenzivan da se pojavi u onoj svevideće liniji koja je, Matiću, vazda lebdela u daljinu, u teškoj melanholijskoj prolaznosti, na Bagdalu, u Poreču. Davno, u *Buduću materije*, Matić je bio zabeležio: *Mračna je sve više u mojim očima*. U ovom potkresanom solilokviju odsutnog Matića na Prodanovićevu izložbi, bilo je toliko straha i treptanja od neke granice, koja se u isti mah javljala i kao posledica i kao uzrok. Na čelu svoje knjige *Položaj nadrealizma u društvenom procesu* (1932), Davičo, Kostić i Matić su citirali Hegela: *Ima posledica koje samo čine da se principi prošire na detalje; ima drugih posledica, koje su kao neka vrsta vraćanja dubljim principima*. Sve mi izgleda da je posledica tog *belog mraka zida* koji kao da se sad, tu, skoro na Prodanovićevim platnima konstituisao do stepena opasnosti koja preti ništavilom, u svom tananom, svetlom enformelu, zapravo vratila onim dečačkim, pravdivim, bitnim spoznajama Matićevim. U tim spoznajama, u tim slikama odavno je treperilo osećanje da se biće pronalazi i u onome što je učinilo, i u onome što nije ostvarilo. I upravo u tom neostvarenom, ali i te kako prisutnom komentaru pred ovim Rodosom, taj famozni Matićev *talas iz tavnine* podstakao je uverenje da *bitka oko zida* ne prestaje, nikako.

UTICAJI, UDEO RADOSTI

Andre Žid, dakle jedan od pisaca koje je Matić interpretirao na način takozvanih konkretnih čitalaca, zabeležio je: *Ne razumem suviše ono što nazivaju mojim uticajem. Gde ga to vide? Sebi ne priznajem ni-*

kakav ideo. Ono što najviše volim jeste ono što od mene oduđara i ja sam uvek samo nastojao da svakoga gurnem na njegov put i njegovu radost. Napominjali smo ove rečenice i povodom Matićevog uticaja koji, dakako, nije jednostavno merljiv, ali ni svodljiv na takozvane matićevske kruge, na matićevce. Njegov uticaj, pre svega, valja sagledavati kao ostvarivanje mnogobrojnih mogućnosti, zašto da ne situacija, tolerancije koja nije samo u skladu s poimanjem tzv. estetskog pluralizma, nego i koegzistencije različitih ukusa, kao svedočanstva o kulturnoj razini. Matićeva otvorenost kao stvar imanentna našoj savremenoj kulturi, o čemu je tako inspirativno bio pisao, i govorio, Miodrag Pavlović, nesumnjivo je u poimanju slobode, u njenom nedovršenom pletivu, u njenim istinama, mnogobrojnim, koje se, danas i ovde, tako često podrazumevaju. Tačno je da nas je, različite, Matić učio slobodi, ali i izvesnoj negovanjo rasejanosti, neverici, sumnjičavom pristupu svakojakim pomodnim događajima i datumima, dramatičnim dnevnim događajima i velikoj skepsi prema lepoj književnosti. Pisali smo, negde, kako je Matić zacelo najuticajniji naš posleratni srpski pesnik. Veselko Tenžera, povodom Matićeve smrti, napominjao je kako je u pitanju jedna vrsta književnog patrijarha, pisac kakvog samo mogu pozeleti početnici: otvoren, duhovit, bez predrašuda. Nije dovoljno, ni ovde, ni danas, ni ponegde, isticano kako su mnogobrojne krilatice našeg savremenog gradskega idioma, naši prolaznički svakojaci aforizmi, naše uzrečice, ali i naše pamćenje, zapravo iznutra ozračeni, i inspirisani, Matićevim kritim i sablasno jednostavnim rečenicama. *Ne podiže se svet na jednoj doktrini. Ne živi svet od svojih odblesaka.* To je, i tako, takođe govorio Matić, u svom upornjačkom, nadahnutom antidiognatskom pohodu života koji nije prestao. Da li je vazda, i s koliko uspeha, gurnuo nas svakojake na taj takozvani naš put, u parafrasi Židovih rečenica, nije moguće utvrditi. Ali je pouzdano da je, upravo u odsustvu potrebe da se ogleda u epigonskoj vodi vlastitih učenika, radosno prihvatao druge istine, stvaraocu koji nisu videli njegovo, već vlastito nebo. Manje je, na primer, poznato u kolikim je razmerama Matić prihvatao i podržavao i Branu Petroviću, i Dragana Kolundžiju, i Božidara Šujicu i Žarka Komanina, a ne jedino tu svetu i odavno vidljivu struju u kojoj su, bar u nekim bitnim godinama, plivali i treptali i Jovan Hristić, i Borislav Radović, i Vojimir Lukić, i Milosav Mirković, i Vuk Krnjević, ali svakako i Slobodan Pavićević, i Moma Dimić, i Boda Marković, i Vladimir Predić, i Božidar Timotijević, i Bora Đoković, i Todor Rosić. Jedan od najnadanutijih tekstova o Matiću napisao je Branko Aleksić, u *Komunistu*, u neposredno posmrtnim danim pesnika. I to ga je napisao upravo s *udemom radosti* u nastavljanju, u obnovi Matićevog vidika, usred ratova, križa, kataklizmi koje ne prestaju.

KRSTAŠI PROLAZE KROZ BEOGRAD

Kada se ima na umu kako je Beograd, kao svetlu adresu, treptao, poput čehovljevskog povika za Moskvom, na stranicama ranog još Matića, na stranicama već *Gluhog doba*, i kada se ne zaboravlja u kolikim je razmerama, u trenutku Gernike, fatalne 1937. godine, Matić slutio i uzbudivao svoje čitaocu vestima o budućem bombardmanu Beograda, i kada se, ukupno posmatrano, Matićeve beogradske stranice stapanju u veliki mozaik mišljenja, i dakako: fragmenata, o Beogradu, s *oreolom dužnosti oko glave*, kako je pevao u svojoj poemi *Beograd kako ga ponekad vidim*, onda utisak o tzv. beogradskoj transversalni literaturi autora *Kratke svite o Beogradu* ostaje kao nezaobilazna, obaveza za istraživača. Matić, koji je imao izuzetno razumevanje za Milutina Uskokovića i njegov »došlački« doživljaj

prestonice i njenog promenljivog pulsa, ostavio je iza sebe i pesmu *Krstaši prolaze kroz Beograd*, pisaniu na način kako je, zapravo, ostvaren i čitav *Munjeviti mir*: od samih potpisa, to će reći stihova, onih njegovih karakterističnih, pre bi se sad smelo utvrditi matičevskih, nego miroovskih crteža, ali i od jednog izuzetnog dinamizma i svežine koja svakako govorii o tome da zrelo nadrealističko iskustvo automatskog pisanja ni slučajno nije iščelo. Na istoimenom crtežu, kao uostalom i u pesmi, krstaši i Beograd se neprekidno mimoilaze, i sve se svodi na susret neočekivanih, na prkosan prezir, na ignorisanje, na opastojnost subbine tog belog grada na stavama velikih reka u čije lipe, oblake, fasade i ljude Matić je, poput Isidore Sekulić, bio zagledan bez prestanka. *Sunce se rada iz svake tragedije*, veli Matić, i upravo to sunce beogradskih njegovih prozora, koji nisu otvoreni samo ususret krošnjama Botaničke baštne, nego i jednom drugom, transcendentalnom vetrnu koji ne dopušta paucima da prepreče nebo, ne jedino u nadrealističkim slavnim danima, to sunce, velim, nad nepoštojećim tragovima krstaša koji su prolazili i kroz Beograd, ponovo izlazi iz Takovske ulice, neponovljivo, usred mnoštva. Iz tri krstaška pohoda koja su, od osam poznatih, prošla kroz Beograd.

KALEDONIJA I TZV. ISTORIJSKO VREME

*Istoriju su pronašli u doba romantizma, baš sami romantičari. A jedan naš romanik, pre četrdeset i više godina, možda je s pravom rekao: »Šta istorija! Šta Kaledonija!« Sve češće ponavljam ove Rastkove reči. Tako je takođe pisao Matić, na temu Rastka Petrovića i njegovih slobodnih, razbokorenih varijacija na istorijske teme. Ne ulazeći ovom prilikom u bitno pitanje o kalendaru našeg romantizma koji, evo, po Matiću, s Rastkom Petrovićem seže daleko u dvadeseto stoljeće, napominjemo tek da je to poimanje osobnosti našeg književnog redosleda, ili, pak, hijerarhije, ako hoćete, veoma blisko poznatom stavu Miroslava Krleže, u esaju *O Kranjčevičevoj lirici*, prema kome se poezija Vladimira Nazora javlja kao, ili, ako hoćete: i kao fenomen hrvatskog zakasnelog romantizma. Matićeva apokrifna priča o ruži Damaska, o toj famozi iluziji, o tom cvetu zvanom *rosa damascena*, zapravo je i podrugljiva povest o našem slepom verovanju tzv. činjenicama. *Mene, međutim, najviše privlače upravo stvari koje »istoriju i »istoričare« ne zanimaju...*, pisao mi je Matić, dodajući i ovo i ovoklo: *Kao što već znaš, mene u takozvanoj »istoriji» najviše zanima, privlači upravo ono što je prevazilazi: ta rosa damascena iz šestog krstaškog rata — već i zbog toga što su od osam, tri krstaška pohoda na Istok prošla kroz Beograd, kao što su kroz Beograd prošli i svi turski, osmanlijski pohodi na Evropu, zaustavljeni kod Beča, kao i dva austrijska pohoda u XVIII veku, i dva u XX veku u pravcu Istoka. Ali, od svih tih prolaza kroz Beograd, najradije se sećam mirnodopskog prolaza iz te daleke istorije, upravo prolaza lale, danas holandskog tako reći nacionalnog cveća, u stvari persijskog cveta, koji je poneo karavan ambasadora njegovog veličanstva austrijskog cara i kralja itd. Poneo je taj cvet, već simbol najslavnije, najmoćnije epohe turske vladavine i literature — da ga kao najlepši dar prinese svome gospodaru, a koji će jedan baštovan, zaljubljen u cvet kao što to znaju samo oni koji poznaju »dušu cveća, poreklom Holandanin, poneti njegovu boature, izdanak, mladicu, i preneti u svoje Nizozemlje (Prošlost dugo traje, »Svetlost«, Kragujevac, 1977). Pišući, čitavog svog bdenja, istoriju nezvaničnih, tihih a dramatičnih trajanja i noćnih razgovora, usred Kolubarske bitke jednako kao i usred Ženeve, Matić nije mario za uštogljenost**

zvaničnih određenja i etiketa istorijskih udžbenika. Nije podnosio njihovu pokondrenost, njihovo ograničeno, tobže stručno znanje, njihove generalizacije. Ali je veoma negovao smisao za razumevanje međuvremena, onoga što je bivalo, i trajalo, i treptalo, i sanjalo *između*. Stoga je i zbnjivaju bivaliste koji su mu, u pismima, posle objavljuvanja ogleda *To je To*, tražili detaljne istorijske izvore za dinamične, skroz i skroz apokrifne priče o carici Milici, o Bajazitu i tobogenim drugim njegovim danima čekanja u Vrnjicima, itd. Tzv. istorijsko vreme za Matića je bilo nepotrebno izukrštanu shemama i bajagi preglednim klasifikacijama. Kao što je za njega, uvek, vreme buduće bilo vreme nemoguće, a vreme sadašnje, pre svega, vreme ovdašnje. *Šta bih dao da mogu da pišem u vremenu prošlosti, pa, čak, i u vremenu davnoprovodlom! A najradije u vremenu budućem! Vreme buduće!* *Ne znam tvoje parametre, ni tvoj koordinatni sistem. Ni tvoje čari, ni tvoje očajanje!* Niko nikad nije rešio za drugog njegov problem života. Vreme buduće imaće svoje radnike, i svoje očajnike. Oni će najbolje znati šta im valja činiti. Na nama leži naše vreme. U njemu ležimo mi kao u svom neudobnom koritu, izvan koga nas nema. Mi smo uvek na početku: uvek je vreme sadašnje. Jer od vremena, od odmicanja i oticanja, mi smo satkani. Reka, reka koja je sa moj sebi korito. Vreme buduće, vreme nemoguće. A, međutim, čovek mora da živi samo s ograničenim provijantom, taman s onoliko vremena koliko može podneti na svojim ledima, u svome rancu kao vojnik u maršu. Tako se mehanizam života svodi na isticanje pojedinačnih istorija, istorija nekih subbina i nekih istina, i to, po pravilu, iskidano da bude preglednije.

Poigravajući se, kao vatrom, vlastitim, smrtnim pamćenjem i uspomenama koje se roje uvek po hirovitim zakonitostima slutnje, Matić je još ponajpre dozivao ono brodolomičko izgubljeno vreme naših neispunjennih dužnosti i ispisanih zadataka. Upravo je on razantno davrinu rimova s tavniom, a rasap s otuđenjem koje ga je opasno oprljilo još posle velikog školskog i životnog raspusta 1914. godine. Pre pola stoljeća, 1930.

godine, zapisa je i ovako: *Nisam nikada razumevao vreme: niti je vreme, taj stalni zid moje večnosti, razumevalo mene.* Tako se fatalnost onog po zlu upamćenog zida njegovih svakojakih detinjstava i dvořišta, gradova i proplanaka, najednom identifikovala s vremenom, s proticanjem samim. Kaledonija, Rastko i istorija, tako, ostaju u najbližoj rezonansi s Matićevim intimnim uverenjem kako svako ima vlastitu istoriju, ali i lični, tako osobeni i često protivrečni doživljaj tih davnih dana, te prošlosti koja tako dugo traje.

PAVLE MRAK PRONAĐEN U MALOM OGLASNIKU

Pavle Mrak, jedna od bitnih ličnosti Matićeve literature, jedan od njegovih večnih sagovornika, sav iznedren iz mraka, ili bolje: iz belina velikog mraka svakojakih prošlih dana i godina, jednog jutra, usred novinskog malog oglasnika, pojavio se pred Matićem, kao pismo koje se, najzad, vratilo s nepoznate adrese. Jedan Matićev tručak, dakle, u pravi čas je pronašao Matića, među onim novinskim čitačima koji se ne predaju. Tada je, svakako, i bilo ispisano: *Neću istoriju — viknuo je Pavle Mrak — šta me se tiče istorija!* Moj život, šta je s mojim životom? I tako je, tada, i još ponekad, istorija sa svojim bezmernim upijanjem za objektivnim nalazima i slikama koje su mrtve, najednom suočena s biografskim rezom. Sa životom koji se, još, otima. Pavle Mrak se, i tada, Matiću javio kao signal samoće, doziv s druge obale. Matić, jedan od najusamljenijih naših mililaca i pesnika, usred svog velikog mnoštva, usred svojih mnogobrojnih razgovora, i ne jedino u Ulici Vojvode Dobrnjca 26, napisao je i umesto svog Pavla Mraka: *Čovek i ne sluti da ponekad ostavlja čak i one koje voli da sami umru.* Pavle Mrak je, u svojoj neostvarenosti, takođe umirao. Usred malog oglasnika koji je za ranog, mладог Matića bio tako inspirativan, tako već unapred nadrealistički struktuiran. Umire Pavle Mrak. I umro je Pavle Mrak. Mali oglašnik ne umire.

DVE PESME

tatjana cvejin

ZIVI PESAK

izostaneš li nikada nećeš biti tačan
zaostaneš li nikada nećeš stići
ideš li u korak poistovećuješ se
kreneš li napred put ne znaš
ako ostaneš ostaćeš ukopan
ako legneš zakopaće te
ako si zakopan iskopaće te
i nema ružloga za strah
ionako ne služiš ničemu

INDETERMINIZAM

izveštaj o vodostanju govor
da dunav porastao je
juče sam ga preplovila
rnočas je padala kiša
bio mi je do glave
brod nije potonuo
dečak je jako plakao

da ga nisam juče preplivala
ostala bih u njemu mokra
surce mi je teško dotaklo
danav kapi kiše umivaju grane
u ljubljani dvadeset santimetara sneg
odavde se ne vide alpi
i dunav je poprilično daleko
ribi se za mamac ne hvataju

poslala sam nujno pismo
preko dunava i alpi
za tri dana biće u kranju radost